

JEAN BURGOS. A VEDEA ALTCEVA ȘI ALTMINTERI
Jean Burgos. To See Something Else and Otherwise

Dorin ȘTEFĂNESCU¹

Abstract

The paper discusses the way in which Jean Burgos understands the status of the poetic image. Firstly, the image shows *something else* that is given in the common world, a new apparition as a distance concerning both the exterior worldly phenomena and the poetic ones met in other texts. It is the phenomenon of the unique image, not the exclusive one, but the singular one, a *much more* that helps us to see further. Secondly, in order to perceive truly, the comprehension must see *otherwise*. The image opens a new horizon, a changed perspective; it becomes available to other, unknown dimensions. That means that these two aspects of deviation, that of the representation and that of the reference, are a legitimate foundation of the so called poetics of the image.

Keywords: *Jean Burgos, image, poetics, phenomenology of the unapparent.*

Imaginea ne dă de văzut și de înțeles, propunând, odată cu apariția ei în vedere, un sens ce aparține unei lumi aparte, pe care o luminează încă din momentul în care ea se ivește și definește reliefurile textului poetic. Prin aceasta imaginea nu își epuizează însă resursele, căci, dacă ea dă de văzut, nu se dă pe sine vederii decât în aparență. „Imaginea fascinează”, spune J. Burgos, dar fascinația pe care o exercită nu stă atât în apariția ei vizibilă cât mai cu seamă în ceea ce face să transpară. „Nu imaginea aluzivă, trimițând la o percepție, la o gândire sau la o reverie deja constituită (...); ci imaginea adevărată, expresie a unei realități nicicând trăite până atunci, netrimitând la nimic anume anterior ei înseși și creatoare a unei ființe de limbaj ce se adaugă realității și făurește un sens”.² Adevărata imagine nu *este* realitatea, cu toate că e reală; ea aduce realitatea la expresie, o exprimă în noutatea ei absolută, o arată așa cum niciodată nu a fost văzută. Noua expresie este, prin urmare, imprevizibilul unei trăiri aurorale, cu atât mai mult cu cât ceea ce ea aduce la vedere nu are trecut, nu desemnează evocativ vreo experiență prealabilă.³ Imaginea se constituie în momentul în care ea face să se vadă, iar facerea aceasta în stofa vizibilului creează o ființă de limbaj, cuvântul în care ea se vede și se rostește, se spune așa cum se vede. Reală în irealitatea în care se instituie, irealizând mai degrabă realitatea perceptibilă, imaginea apare odată cu sensul pe care îl făurește. Ceea ce începe să semnifice, în cuvintele unui poem, se rostește cu imagine cu tot, arată ceea ce spune, dar – precizăm – nu se „adaugă” propriu-zis realității, ci o derealizează făcând-o mai locuibilă și chiar mai

¹Professor, PhD, “Petru Maior” University of Tîrgu Mureș.

²Jean Burgos, *Pentru o poezie a imaginării*, Ed. Univers, București, 1988, p. 27.

³Introducând în text „o dimensiune nouă”, „imaginea ne face să ieșim direct din enunț și ne proiectează dincolo de gândire, dincolo de ceea ce exista deja într-un fel oarecare” (*ibidem*, pp. 95, 92-93). Ea nu enunță altceva decât arată, dar ceea ce arată se vede drept *altceva* în raport cu ceva existent, „se constituie ca totalitate a propriei enunțări, iar realitatea sa (...) se impune global în deplina ei noutate” (*ibidem*, p. 100). Funcție care „o situează la începuturi și o poartă dincolo de ceea ce enunță” (*ibidem*, p. 104), ca element viu dat trăirii pure, non-enunțabile, adică înțelegerii și vederii în care apare o nouă lumină.

adevărată, îmbogățind-o cu noi valențe expresive, cele ale unui Deschis în care ea dobândește adâncime, verticalitate, o altă perspectivă.⁴

Densitatea pe care o primește realitatea o deschide vederii, apertură prin care își face apariția un ne(mai)văzut, ceva care – punându-se ca diferență – cere să fie văzut într-un mod diferit decât vedem îndeobște lucruri ale lumii cunoscute. Imaginea dă de văzut *altceva* și *altminteri*. Pe de o parte, „ea dă de văzut altceva, în măsura în care nu trimte la un deja-văzut sau la un deja-gândit, câtă vreme tot ceea ce o precedă în text a pregătit-o și a făcut-o necesară. Cuvântul începe să spună mai mult decât spunea la început, mai mult decât ceea ce avea intenția să spună”.⁵ Acest alt-ceva care se pune în vedere nu numai că nu se referă la nimic concret din cuprinsul faptului-de-a-fi al lumii, dar nici nu reprezintă vreun dat obiectiv, în apariția sa sensibilă sau inteligibilă.⁶ E altceva decât ne-a fost dat să vedem vreodată, o nouă apariție care nu ia distanță doar în raport cu fenomenele mundane exterioare, ci și cu cele poetice întâlnite în alte texte. E fenomenul imaginii unice, ireductibil la orice dat care îl transcende. Unicul nu e aici exclusivul ci singularul, promontoriul unui *mai mult* care ne face să înaintăm în necunoscut, să vedem mai departe. Dacă apariția sa este pregătită, anticipată de tot ce a fost spus în text, este pentru că ea nu apare ca noutate absolută decât în situl germinativ care îi este propriu, pe care ea însăși îl generează, într-un cuprins care îi adăpostește și îi garantează ivirea. În chiar apariția ei în vizibil, materia cuvântului strălucește, spune mai mult decât i-ar înlesni-o funcția pragmatică, abia acum *începe* să spună. Spune însă fără intenție, ca și cum i-ar fi *dat* să spună nespusul care se vede. Nu se vede *că* spune, ci doar *ce* spune, somată să o facă în urgența rostirii. Ceva *cere* să iasă la vedere, solicită mai mult, se pune ca excedent al donației de sine, dar în economia unui deficit intențional. Astfel încât non-intenționalitatea spunerii nu înseamnă o derogare de la actul prin care sensul dă de înțeles, o diminuare a puterii de semnificare. Dimpotrivă, este doar dezactivarea funcției retorice și, complementar, activarea celei poetice.⁷ Cuvântul

⁴ Realitatea „nonreală” a imaginii este „o realitate *diferită*” pe care ea o deschide „în însăși inima acestei plate realități exterioare” (*ibidem*, p. 99), „făcând desuetă orice reprezentare” (Jean Burgos, *Imaginar și creație*, Ed. Univers, București, 2003, p. 26). Imaginea nu este reprezentare, ci „prezentare” (*ibidem*, p. 46).

⁵ Jean Burgos, *Pentru o poetică a imaginarii*, ed. cit., p. 28.

⁶ „Imaginea adevărată încetează definitiv să mai fie cea simplă reprezentare mentală”, întorcând totodată spatele „tuturor referențelor din care porced” (*ibidem*, pp. 100, 103).

⁷ În opoziție cu metafora care, în opinia lui J. Burgos (pe urmele lui Bachelard), nu reprezintă decât o imagine sărăcită, un compromis între rațiune și imaginație, căci ea „trimite întotdeauna la realități preexistente și se mulțumește în toate cazurile (...) să ofere iar, într-un fel nou, un deja-văzut sau un deja-trăit, un deja-știut, pe scurt, să mistifice” (*ibidem*, pp. 84, 85). Ar fi o imagine „provocată” de un trecut care o înlănțuie, „o expresie fabricată pe date vechi și, deci, o traducere” (*ibidem*, p. 86), ca atare dezontologizată și intențională (fără statut ontologic propriu tocmai pentru că depinde de intenția care o creează). Imaginea adevărată nu privește, așa cum face metafora, transferul către un corespondent figurat, schimbul dintre obiect și reflectarea lui, căutarea unui loc comun în care să se schimbe – să se intersecteze – între ele două realități diferite, ci se regăsește – dacă nu tocmai ea este cea care o instaurează – în „unirea imediată, chiar dacă aparent arbitrară, a unor forțe venite din două lumi diferite”, într-un surplus de realitate pe care metafora nu îl poate oferi. „O atare figură exprimă mai mult decât spune și, deci, face să explodeze barierele locului de întâlnire, acest pretins nod al metaforei în care s-ar realiza schimburile” (*ibidem*, p. 91). Trebuie totuși corelată această poziție cu cea a lui Paul Ricœur din *Metafora vie*, lucrare la care – în mod surprinzător – Burgos nu se referă, pe care am expus-o sumar, atât cât ne-a permis obiectul nostru de interes, într-un capitol anterior, ținând cont cu precădere de problema iconicității metaforice și de întreaga discuție legată de travaliul asemănării. Cf. și „La métaphore et le problème central de l’herméneutique”, în Paul Ricœur, *Écrits et conférences 2. Herméneutique*, Seuil, Paris, 2010, pp. 91-122. În ultimă instanță, această „« metaforică » fundamentală”, cum o numește Gadamer, aparține limbii înseși,

dilatată, lărgită cu noile sale semnificații, nu mai e cuvântul care își găsește locul în ordinea logică a unei izotopii a discursului. El spune și arată locul în care discursul e oprit, dislocat, deviat, întors în sine și adâncit, obligat să-și abandoneze orizontalitatea și să urmeze un parcurs vertical, în sus și în jos, să-și *creeze* propria densitate, volumul specific. Este distanța imaginală a unui altceva care apare brusc în vedere, dar care, în al doilea rând, se dă vederii altminteri. Acum imaginea arată locul unde ceva este posibil, în care altceva ia naștere pe neașteptate și se arată altfel. „Într-adevăr, prin chiar această devianță constantă impusă, ea respinge de la bun început orice recunoaștere și pretinde o disponibilitate, o deschidere la noutate”.⁸ Dacă vederii i se dă *altceva* de văzut, pentru a vedea cu adevărat ea trebuie să vadă *altfel*. La fel cum nu putem recunoaște ceea ce niciodată nu am cunoscut, imaginea apare drept necunoscutul radical, de cunoscut abia în deschiderea în care atrage vederea.⁹ Urmând perspectiva deschisă de parcursul oblic, raza vederii deviază, își schimbă orizontul; nu mai captează obiecte în plasa vizibilului pe care o aruncă în lume, ci se lasă ea însăși captată – captivată, fascinată – de ce i se *pune* în vedere. Ea devine disponibilă de a vedea altfel, intră dîbuind în necunoscut, descoperă pe cont propriu, se deschide imaginii. În fața poemului – în poem – suntem obligați să vedem altminteri, să asistăm „la o ivire treptată a unei realități ce instituie un nou raport al cuvintelor cu lucrurile și cere să fie trăită pentru prima oară”.¹⁰

Pornind de la această dublă devianță, a reprezentării și a referinței, ce are drept rezultat de-realizarea semnificării, putem vorbi în mod legitim de o *poetică a imaginii*. Ea nu are ambiția de a fi o teorie care să-i stabilească principiile, conceptele sau modul de funcționare a limbajului; se vrea mai ales o practică fundamentată pe un nou fel de a înțelege ceea ce imaginea dă de văzut. Este, prin urmare, o hermeneutică fenomenologică aplicată, miza ei fiind descrierea fenomenului de „îngroșare” („*épaisissement*”) a cuvântului-imagine. Dorind să asiste la vizibilul fulgurant al acestei afirmări, „ba chiar mai mult, să exploreze domeniul realității noi, deschis de acest fenomen de «îngroșare»”,¹¹ ea pătrunde în densitatea noii distanțe create, pentru a surprinde intuitiv (precomprehensiv, dar și preinterpretativ) ivirea imaginii în lumea cuvântului, locul în care ea iese la lumină din ascunsul inaparent. Mai mult, poetica imaginii examinează forma poetală în care semnificabilul se întrupează *ca* imagine, urmând calea posibilului însuși în care ființarea tinde spre ființă ca înspre împlinirea ei într-un început care îi definește forța creatoare.¹² Astfel că, „trimitând

metafora nefiind „decât varianta retorică a acestui principiu generator universal” (*Vérité et méthode*, Seuil, Paris, 1976, p. 282).

⁸ Jean Burgos, *Pentru o poetică a imaginarului*, ed. cit., p. 28.

⁹ Deschidere care descalifică orice încercare de „explicare” definitivă, „imposibilitatea totală de a-i conferi pentru totdeauna un sens fără a o reduce la stadiul de semn” (*ibidem*, p. 73), ceea ce cunoaștem în imagine fiind alteritatea plurisemnificată a posibilului. O alteritate dinamică ce plasează imaginea în act, adică în devenire, or tocmai acest dinamism „o împiedică să se închidă undeva, să se lase îngrădită într-un sens ce ar reduce-o la starea de semn și ar mumifica-o imediat” (*ibidem*, p. 93).

¹⁰ *Ibidem*, p. 29.

¹¹ *Ibidem*, p. 30.

¹² Situându-se „la răspântia a două lumi”, imaginea este în principal „un *loc de instaurare, un punct de plecare*” (*ibidem*, p. 103), dar în același timp un *loc de trecere* a inaparentului prin inter-mediul unei forme vizibile. Putem spune că imaginile „sunt « apariții - dispariții » și că nu capătă semnificații decât în chiar trecerea lor” (Jean Burgos, *Imaginar și creație*, ed. cit., p. 46), prin faptul că se lasă traversate de rostirea căreia îi dau strălucire.

fără încetare dincolo de ea însăși, imaginea elaborează o realitate sau contribuie la elaborarea unei alte realități decât a celei pe care se considera că o reprezintă limbajul”, ceea ce presupune „un alt fel de acces la opera poetică, urmând din interior unele dintre itinerariile ei și devenind, prin lectură, complicele propriei sale scriituri”.¹³

Burgos menționează însă câteva dificultăți ale acestei abordări, „primejdii reale” – cum le numește el – care ar duce la un așa-zis „impas” al poeticii imaginii. E vorba, în primul rând, de a considera primordială cutare imagine într-o operă, datorită indicelui ei de frecvență, ceea ce antrenează lăsarea în umbră a altor imagini care, tocmai ele, informează polivalența celei apreciată drept fundamentală. Apoi, în al doilea rând, studierea imaginii în afara câmpului ei textual, desprinsă de rolul său funcțional înlăuntrul textului, așa încât ea va fi denaturată, izolată de rețeaua tematică în care se ivește, dar și de realitatea de limbaj ce contribuie la modelarea ei dându-i sens.¹⁴ Niciuna însă din aceste obiecții nu atinge poetica imaginii ca *fenomenologie a inaparentului*. Aceasta nu e interesată de recurența unor imagini și nici de sensul pe care ele l-ar putea avea în izolare. Nu privilegiază aprioric nicio imagine în detrimentul altora, ci sesizează apariția tuturor în poemul pe care ele îl articulează și, într-un fel, îl creează. Subscriem la afirmația poeticianului care orientează abordarea imaginii spre încercarea de a vedea „dacă mecanismele creatoare ce îi aparțin de drept nu depind mai mult de forțele pe care ea le ascunde decât de substanța, elementară ori nu, la care trimite în funcțiile sale referențiale sau de forma pe care o împrumută în simplul joc al funcțiilor sale lingvistice”.¹⁵ Ne despărțim însă de el atunci când propune, în locul poeticii imaginii, o poetică a imaginarului, căci nu organizarea imaginilor după anumite legi ne interesează, nu o gramatică a limbajului poetic și nici ceea ce el numește o sintaxă a imaginarului.¹⁶ Nu privim imaginea prinsă „în diferite rețele și sisteme relaționale” care „să cuprindă global jaloanele și jocurile creatoare ale Imaginarului”.¹⁷ Obiectivul nostru este mai modest, dacă se poate spune așa, căci nu vizează să circumscrie analitic imaginea poetică și funcția sa la nivelul scriiturii imaginarului, și nici – cu atât mai puțin – să traseze liniile de forță ale unei teorii a cunoașterii, în apărarea unei doctrine despre adevăr, concepută ca propedeutică pentru ceea ce Karl Rahner numește o „teorie a imaginii” (*Abbildtheorie*). Nu are în vedere decât modul în care imaginea apare, ceea ce apare în forma apariției ca trup poetical încă nearticulat, fără acces la

¹³ Jean Burgos, *Pentru o poetică a imaginarului*, ed. cit., p. 30.

¹⁴ „Căci nu există imagine adevărată, adică pe deplin semnificată, decât înlăuntrul textului în care ea se ivește” (*ibidem*, p. 94).

¹⁵ *Ibidem*, p. 33.

¹⁶ Ne despărțim nu fără a ne exprima gratitudinea pentru amabilitatea cu care J. Burgos ne-a pus la dispoziție, în cursul unui scurt schimb epistolar care a avut loc cu mult timp în urmă (aprilie 1990), câteva din studiile sale asupra poeticii imaginarului: „Vers une poétique nouvelle”, *Apollinaire en 1918*, în *Connaissance du 20e siècle*, Méridiens-Klincksieck, Paris, 1988; „La vie et le verbe selon Saint-Pol-Roux”, în *Europe*, mai 1988; „Louange de l’outre-dire”, în *Sud*, no. 77, Marseille, 1988; „Apollinaire ou le corps en pièces”, în *Recherches et travaux*, Bulletin No 36, Université Stendhal Grenoble III, 1989; și în special „La notion de motif dans les recherches sur l’imaginaire”, în Michel Vanhelleputte and Léon Somville, *Motifs in art and literature*. Proceedings of a Symposium held on the 8th of December 1984 at the Vrije Universiteit Brussel, Uitgeverij Peeters Leuven, în care sintetizează explorările sale, afirmând printre altele că poetica imaginarului nu e interesată de „constelațiile de imagini și de cerul fix pe care ele îl propun”, ci de rețelele – adevărate noduri ale imaginarului – care fac imagine, „înscriindu-se tocmai în schemele care animă și orientează textul”, generând o „sintaxă nouă, dincolo de căile discursului, sintaxă care doar ea lasă textul să vorbească în nume propriu” (pp. 37, 38).

¹⁷ Jean Burgos, *Pentru o poetică a imaginarului*, ed. cit., pp. 33, 34.

orizontul unor rețele imaginare.¹⁸ Este vorba de o imagine *in nuce*, de o infra-imagie sau un *imagem* în care transpare pentru o clipă semnificabilul originar, trece prin evanescența unei transparențe care voalează, arată ascunzând, pune în vedere un fond inaparent care răzbate prin structura diafană a acestui interval. Aici, în perspectiva Deschisului, imaginea e un *fenomen de substrat*; se ascunde la începutul propriei puțințe de a fi, se șterge însă tocmai pentru a pune început, în vederea surplusului de realitate care definește epifania invizibilului în adâncul poemului, în intermediul translucid al unei originări.¹⁹

Bibliografie

Burgos, Jean, *Pentru o poetică a imaginarului*, Ed. Univers, București, 1988

Burgos, Jean, *Imaginar și creație*, Ed. Univers, București, 2003

Burgos, Jean, „La notion de motif dans les recherches sur l’imaginaire”, în Michel Vanhelleputte and Léon Somville, *Motifs in art and literature*. Proceedings of a Symposium held on the 8th of December 1984 at the Vrije Universiteit Brussel, Uitgeverij Peeters Leuven

Gadamer, Hans-Georg, *Vérité et méthode*, Seuil, Paris, 1976

Ricœur, Paul, *Despre interpretare. Eseu asupra lui Freud*, Ed. Trei, București, 1998

Ricœur, Paul, *Écrits et conférences 2. Herméneutique*, Seuil, Paris, 2010

¹⁸ Orizont în care de fapt imaginea dispare, se dizolvă în imaginarul pe care îl hrănește. Dar acest lucru se petrece – după Burgos – în situația imaginilor închise, insulare, pietrificate, când ele capătă un corp în care se închid ca în propriul lor spațiu, blocând posibilitatea unei creații mereu reînnoite. Imaginarul se actualizează cu prețul „condamnării la moarte a imaginii”; lucrând împotriva imaginii, el nu își păstrează vitalitatea decât distrugând-o, dezimaginându-se (cf. Jean Burgos, *Imaginar și creație*, ed. cit., pp. 58-61). Or, până să se „închidă” în orizontul imaginarului și să-l închidă pe acesta în finitudinea unui spațiu delimitat, împiedicînd orice creație, imaginea e liberă să se deschidă spre ceea ce o face cu puțință, să se lase traversată de semnificabilul căruia îi oferă un loc de trecere și de vizibilitate. Ea e astfel, într-adevăr, aleasă „să dispară imediat ce apare” (*ibidem*, p. 60), obiectul poeziei fenomenologice fiind tocmai – cum spune Paul Ricœur – „această dialectică a prezenței și absenței” care cuprinde „un potențial nedefinit de sens” (*Despre interpretare. Eseu asupra lui Freud*, Ed. Trei, București, 1998, p. 410), adică surprinderea acestei apariții pe pragul dispariției, scurta și, uneori, firava strălucire prin care imaginea dă semn că punerea în vedere a începutului *spune* ceva, semnifică și dă de văzut în ascuns, ex-pune invizibilul unui fond de posibilitate.

¹⁹ Până la un punct, obiectivul poeziei fenomenologice poate fi pus în lumina funcției *simbolice* a imaginii, căci ține de natura imaginii „să dezvăluie un sens ascuns care, fără ea, nu ar fi altminteri înțeles” (Jean Burgos, *Pentru o poetică a imaginarului*, ed. cit., p. 106). Ceea ce iese din ascundere nu este însă sensul contopit cu imaginea, pe care ea îl dezvăluie „ca pe o față ascunsă a ei înseși” (*ibidem*, p. 105). Semnificabilul inaparent ia trupul imaginii care îl manifestă în vizibil, imagine transparentă care îl voalează și îl devoalează totodată, dându-l vederii nu ca semnificat ce apare în simbolizantul concret, ci ca loc originar al manifestării, abia aici „cu adevărat epifanie, apariție și manifestare a unei realități autentice” (*ibidem*, p. 107). Cf. Jean Burgos, *Imaginar și creație*, ed. cit., p. 52.